

nacije kakve danas poznajemo? Predviđati nenapisanu budućnost jednako je teško kao i rekonstruirati nezapisanu prošlost. Stoga i na ovo pitanje moramo odgovoriti istim odgovorom kao i na pitanje o jezicima najstarijih Europljana u prvom poglavlju ove knjige: *ignoramus et ignorabimus*' (str. 301).

Nakon posljednjeg poglavlja slijedi uistinu detaljan *Popis i klasifikacija jezika u Europi* (str. 303–304), kojima bi zbog preglednosti u budućim izdanjima monografije ipak dobro došao i grafički prikaz, i opširna *Literatura* (str. 305–318) koja sadrži otprilike 270 bibliografskih jedinica. Nakon *Literature* slijede korisno *Kazalo jezika* (str. 319–323) i *Kazalo imena*, tj. osoba (koje se spominju u monografiji, a nisu navedene u popisu literature) (str. 325–332), a sama monografija završava *Bilješkom o autoru* (str. 333–334), Matasovićevom znanstvenom biografijom sažetom na dvije stranice.

Zaključno se može reći da je ova vrijedna monografija napisana i za prosječnog laika i za prosječnog lingvistu. S obzirom na svoju iscrpnost i jednoj i drugoj vrsti čitatelja ova monografija može otvoriti pokoju dosad skrivenu lingvističku nišu i omogućiti bolje razumijevanje kako tuđeg, tako i svojeg jezika. Zahvaljujući Matasovićevoj erudiciji, čitatelj si može dočarati ne samo jezik pojedinog razdoblja nego i sâm povijesni kontekst u kojem se taj jezik razvijao, što ne bi postigao baš svaki autor. Također, u ovoj je knjizi Matasović opet pokazao svoju verziranost u svim lingvističkim disciplinama, a ne samo u poredbenoj gramatici indoeuropskih jezika, keltistici i jezičnoj tipologiji, koje slove kao njegov znanstveni *forte*. Kada bi se ovu monografiju prevelo na engleski jezik, na jedan od najvećih »velikih« jezika o kojima piše, ne sumnjamo da

bi ona zbog svog jednostavnog i sažetog stila, ali i velike detaljnosti, doživjela uspjeh, kakav joj se može pretkazati i na trenutačnom, »malom« jeziku. Bez obzira na to što sâm Matasović na predstavljajima ove monografije zna skromno reći kako su drugi trebali napisati tu knjigu, čitajući njena zanimljivo napisana poglavlja, stranicu po stranicu, svaki će čitatelj doći do zaključka kako je knjiga na koncu ipak dobila pravog autora.

Krunoslav Puškar

krunoslavpuskar2@gmail.com

PROTESTANTIZEM VČERAJ, DANES IN JUTRI.

Ur. Franc Kuzmič, Polonca Šek Mertük. Petanjci, Murska Sobota, Ljubljana: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Prekmurska [Pomurska] akademsko znanstvena unija (PAZU), 2015. 391 str.

V duhu pred kratkim obhajanega dneva reformacije se zdi prav in potrebno predstaviti zbornik *Protestantizem včeraj, danes in jutri*, ki je bil izdan v začetku letošnjega leta, toda z letnico 2015. Gre za v zapisani obliki predstavljen dvodnevni mednarodni simpozij, ki je potekal 16. in 17. oktobra 2014 v Radencih. Na simpozij so bili povabljeni predavatelji iz Slovenije in tujine. Zbornik so založili Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, ZRC SAZU, Slovensko protestantsko društvo Primož

Trubar in Pomurska (v zborniku je napačno zapisano Prekmurska) akademsko znanstvena unija (PAZU). Simpozij je bil vsebinsko nadaljevanje prvega znanstvenega srečanja *Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih – Nádasdyjev dvorec*, ki je bilo 28. in 29. oktobra 1999 v Radencih in na Tišini. Že na prvem simpoziju so bile izražene želje in potrebe, da bi raziskovanje nadaljevali in se dotaknili tudi drugih tem, nekatere pa dopolnili z izsledki najnovjših ugotovitev. Tako so bili leta 2014, petnajst let po prvem simpoziju, k sodelovanju ponovno povabljeni avtorji s prvega simpozija in tudi nekateri, ki na prvem simpoziju še nis(m)o sodelovali.

V zborniku *Protestantizem včeraj, danes in jutri* je 26 prispevkov 25 avtorjev (en prispevek je v slovaškem in slovenskem jeziku). Prispevki so zapisani v slovenskem, nemškem, hrvaškem, slovaškem in madžarskem jeziku ter so razdeljeni v štiri sklope: I. Zgodovina (deset prispevkov, od teh eden v dveh jezikih), II. Sociologija/teologija/etika (sedem prispevkov), III. Jezik (trije prispevki) in IV. Umetnost (pet prispevkov).

Uvodno besedo k zborniku je prispeval škof Evangeličanske cerkve na Slovenskem mag. Geza Filo. Poudaril je, da »je dediščina reformatorjev iz 16. stoletja še vedno živa, aktualna in uporabna ter da v sodobni slovenski družbi bolj kot kdaj koli prej potrebujemo razmišljanje na protestantski način, sproščeno, zunaj okvirjev, svobodno in odgovorno« (str. 8).

Urednik Franc Kuzmič je v Spremini besedi opisal potek dvodnevnega simpozija in zbiranja prispevkov za zbornik. Opozoril je, da so avtorji glede priprave prispevkov za objavo dobili navodila, toda upoštevanje le-teh je bilo pri nekaterih prispevkih zaradi

ustaljene metodologije v sami stroki težko izvedljivo. Tudi stilno je bilo vse prispevke zaradi različnih področij in s tem specifičnih zakonitosti nemogoče povsem poenotiti.

I. ZGODOVINA

Akademiku ANTONU VRATUŠI sta bila dodeljena čast in mesto prvega prispevka (*Po petnajstih letih*). Akademik je izrazil potrebo po takšnem simpoziju ter prikazal poslanstvo Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija in njeno ustvarjalno vpetost v sodobno družbo in kulturna dogajanja doma in po svetu. V nemščini zapisan prispevek WALTERJA BRUNNERJA (*Wiedertäufer, Stifter und Springer*) predstavlja tri posebna gibanja, ki so bila tudi pri nas, in sicer prekrščevalce, šiftarje in skakače. ŽIGA OMAN je predstavil *Mariborsko evangeličansko skupnost do leta 1587*, Američan GENE S. WHITING (*Obitelji Zrinski i Bánffy u djelovanju reformacije u Međimurju i Prekmurju*) pa (v hrvaškem jeziku) družini Zrinski in Bánffy v času reformacije v Međimurju in Prekmurju. ROBERT HAJSZAN je (tudi v hrvaškem jeziku) predstavil *Nove novine iz Ugarske*, ki so izhajale na Gradiščanskem in so poročale o bitkah s Turki. MILOŠ KLATIK iz Slovaške je (v slovaškem in slovenskem jeziku) prikazal prvo pokrajinsko zakonodajno sinodo na Slovaškem (*Prvá krajská zákonodarná synoda*), in sicer specifične trenutke sinode v Žilini leta 1610. KLAUDIJA SEDAR je obravnavala *Vizitacijske zapisnike prekmurskih protestantskih cerkva v 18. stoletju*, ki so pomembno gradivo za razumevanje reformacije v prostoru in času. FRANC KUZMIČ je obravnaval *Pietizem in prekmurske protestante*, predvsem v njihovi književni ustvarjalnosti, ki je nedvomno vplival na poznejši razvoj in obstanek

protestantizma na tem območju. VINČENC RAJŠP je prikazal *Protestantizem v slovenskem prostoru od tolerančnega patenta cesarja Jožefa II. do konca I. svetovne vojne*, pri tem pa poskušal razmejiti poimenovanji protestantizem in reformacija. V zadnjem prispevku prvega sklopa BOŠTJAN ZAJŠEK predstavi *Novodobne evangeličane v Mariboru in okolici v 19. in 20. stoletju*.

II. SOCIOLOGIJA, TEOLOGIJA IN ETIKA

MARKO KERŠEVAN piše o *Protestantskem krščanstvu v (post)moderni družbi*. GEZA ERNIŠA na kratko predstavi *Svetovno luteransko zvezo – skupnost Cerkva*. CVETKA HEDŽET TÓTH predstavlja *Tillichovo teonomno metafiziko*, VIOLETA MESARIČ JAZBINŠEK pa *Protestantsko oznanilo za človeka današnjega dne – Paul Tillich*. VILI KERČMAR je razmišljal o *Reformaciji in politiki*. STANKO JAMBREK je (v hrvaškem jeziku) prikazal reformacijo kot gibanje oznanjevanja pristne božje besede (*Reformacija kao pokret naviještanja »čiste Riječi Božje«*). Tretji sklop zaključuje zelo zanimiv prispevek IVANKE HUBER, z rezultati raziskave o *Protestantski tradiciji na Goričkem v luči družinskega življenja*.

III. JEZIK

MARKO JESENŠEK je predstavil *Prekmurščino v prevodih svetopisemskih besedil*, POLONCA ŠEK MERTÜK *Redakcije Küzmičevih izdaj Novega zakona*, MOJCA HORVAT pa *Jezikovno analizo Kardoševega prekmurskega prevoda prve Mojzesove knjige*.

IV. UMETNOST

Prispevki s področja umetnosti se dotikajo arhitekture, slikarstva, leposlovja in glasbe. ANDREJA BENKO je na podlagi načrtov prikazala *Arhitekturo*

evangeličanskih cerkva v Prekmurju, SIMONA MENONI pa *Odras protestantizma v stenskem slikarstvu druge polovice 16. stoletja na slovenskem Štajerskem*. Prispevek FRANCIJA JUSTA je *Oris leposlovne ustvarjalnosti prekmurskih evangeličanov*. *Evangeličansko pesmarico* je predstavil EVGEN BALAŽIC. Iz objektivnih razlogov (ZOLTÁN CSEPREGI je prispevek poslal, ko je bil zbornik že postavljen) je kot zadnji prispevek o reformaciji v Prekmurju (*Reformáció a Muravidéken*), napisan v madžarskem jeziku, a žal brez slovenskega povzetka.

Iz subjektivnih (od vseh v zborniku obravnavanih tematik mi je najbližja jezik) in objektivnih razlogov (recenzija je objavljena v reviji, ki objavlja slavistično usmerjene razprave) podrobneje predstavljam prispevke, ki se dotikajo jezika.

MARKO JESENŠEK predstavi prispevek *Prekmurščina v prevodih svetopisemskih besedil*. Ugotavlja, da se je prekmurski knjižni jezik »oblikoval ob prevajanju svetopisemskih besedil iz grščine (Števan Küzmič), latinščine, nemščine in madžarščine (poznali pa so tudi kajkavske in osrednjeslovenske prevode) /.../, jezik pa se je zgledoval tudi po ustnem izročilu, ko so se npr. molitve prenašale iz roda v rod« (str. 261).

Iz prispevka Marka Jesenška lahko razberemo podrobno predstavitev svetopisemskih prevodov v prekmurskem knjižnem jeziku. Ob pomembnejših prekmurskih prevodih Svetega pisma – *Nouvi zakon Števana Küzmiča*, *Szveti evangyeliomi in Sztaroga i nouvoga testamentoma szvete hisztorie* Mikloša Küzmiča, *Terplanove Knige 'zoltarszke* in *Kardošev Moses i Josua* – so v prekmurskem knjižnem jeziku v času od *Novega zakona* do *Mosesa i Josue* izšli še drugi delni prevodi Svetega pisma.

Prvi prevodi svetopisemskih besedil v prekmurski jezik segajo še v čase pred njegovim normiranjem. Najstarejši ohranjeni zapisani prevodi svetopisemskih besedil v prekmurski jezik (devet psalmov) so zapisani v *Martjanski pesmarici II*. Ti prvi delni prevodi psalmov predstavljajo »nastavke za oblikovanje prekmurskega knjižnega jezika« (str. 264). Leta 1747 je Mihael Sever izdal *Réd zvelicsánsztva*, v katerem je objavil odlomke svetega pisma. Leta 1754 je Števan Küzmič v *Vöre krsztsánszke krátki návuk császte rejcsi bo'ze* objavil svetopisemske odlomke. Najpomembnejši prekmurski prevod Svetega pisma je *Nouvi zakon* (1771), delo protestanta Števana Küzmiča. *Nouvi zakon* ima tudi širši, slovenski pomen, saj je to prvi slovenski prevod Svetega pisma iz grščine. Števan Küzmič je prevajal tudi Staro zavezo – v dodatku k *Novemu zakonu* je na petih straneh objavil odlomke iz Stare zaveze, osem pisem pod naslovom *Ništere z-Sztaroga Zakona vö vzete Epistole*. Posamezne svetopisemske dele je v prekmurski jezik prevajal tudi vodilni katoliški pisec Mikloš Küzmič – leta 1780 so izšli *Szvéti evangyeliomi pouleg kalendárioma, i reda rimfzkoga na vfze nedelne, i szvétesnye dni*, leta 1783 je izdal *Knigo molitveno*, leta 1796 pa je iz madžarščine prevedel knjigo Jánosa Molnárja *Sztaroga i novoga testamentoma szvéte histórie krátka summa na sztári szlovenszki jezik obrnyena*. Mihael Barla je leta 1820 objavil svetopisemske zgodbe v verzih (in molitve) v knjigi *Ditomszke, verszuske i molitvene kni'zicze*. Staro zavezo je prevajal tudi Janoš Kardoš – leta 1840 je objavil skrajšano priredbo Svetega pisma *Mála historia bibliszka ali sz. píszma mészta prigodna*, v tridesetih letih 19. stoletja pa je prevedel Mojzesove knjige in Jozuetovo knjigo; prevod je bil natisnjen

posmrtno, in sicer šele leta 1926/27 pod naslovom *Moses i Josua*. Leta 1847 je Aleksander Terplan iz nemščine prevedel *Dvakrat 52 bibliszke historie za evangelicsanszke sole ino hi'ze*, leta 1848 pa je dodal k tretjemu natisu Küzmičevega *Nouvega zakona* 128 strani prevoda vseh psalmov pod naslovom *Knige 'zoltarszke*. Štefan Slamar je leta 1873 iz madžarščine prevedel *Zgodbe sztaroga i novoga zakona za solszko deczo poleg knige Roder Alojza, na sztári szlovenszki jezik prenesene*. Borovnjak je leta 1880 izdal *Mali katekizem za obcsinszke lüdszke sole*. Leta 1897 je v Budimpešti izšel veroučni učbenik za otroke *Mala biblia z-kejpami ali zgodba zvelicsanya za malo decsiczo, za I–II razred normalszke sole*; leta 1898 je izšla še 208 strani obsegajoča knjiga *Mala biblia z-kejpami ali zgodba zvelicsanya za malo decsiczo za III–V razred normalszke sole*. Jožef Sakovič je leta 1907 izdal *Katolicsanszki katekizmus z glávniimi zgodbami biblije za soláre*.

POLONCA ŠEK MERTÜK prispeva razpravo *Redakcije Küzmičevih izdaj Nouvega zakona*. Po prvi izdaji (1771) je bil Küzmičev *Nouvi zakon* izdan še štirikrat, in sicer drugič leta 1817 (Bratislava), tretjič leta 1848 (Kiseg), četrtič leta 1883 (Dunaj) in petič leta 1928 (Beograd). Posamezne izdaje so izhajale v različnih krajih, prirejali so jih različni ljudje. Podrobna (zlasti jezikovna) analiza izdaj *Nouvega zakona* (naključno izbranih odlomkov) je pokazala, da je bilo v vsaki izdaji glede na prejšnjo nekaj popravkov (v nekaterih več, v drugih manj). Razvrstitev vsebine je v vseh izdajah *Nouvega zakona* ustaljena: najprej štirje evangeliji, nato Apostolska dela, pisma in Janezovo Razodetje. Žal pa so vse redakcije (od druge izdaje naprej) izpustile Küzmičev znameniti predgovor k *Novemu*

zakonu in prav tako vse predgovore k posameznim novozaveznim knjigam. Iz primerjave naključno izbranih odlomkov je mogoče opaziti neverjetno spoštovanje do Küzmičevega dela in njegovega jezika. Tako so v drugi in tretji izdaji (1817, 1848) opazne predvsem pravopisne spremembe. Prevladujejo grafemske spremembe, na katere niso vplivali redaktorji, ampak so posledica širšega jezikovnega spreminjanja. Od pravopisnih sprememb je opazno tudi različno pisanje skupaj oz. narazen (zlasti nezložnih predlogov). Od konca 18. stoletja se kaže težnja po nestičnem zapisu nezložnih predlogov, a novost ni bila vpeljana takoj. Popolnoma uresničena ni bila še niti v tretji izdaji (1848). Najde se tudi precej sprememb zapisa ločil. Po redaktorskih posegih najbolj izstopa četrta izdaja (1883), ki jo je pripravil Ivan Berke. V tej izdaji se prvič kažejo konkretniji posegi v Küzmičev jezik. Spremembe so bile zagotovo tudi odraz časa, saj je od izdaje izvirnika minilo že dobro stoletje.

MOJCA HORVAT je zbornik obogatila s prispevkom *Jezikovna analiza Karđođevega prekmurskega prevoda prve Mojzesove knjige*. Iz prispevka izvemo, da se je prekmurski protestantski duhovnik in vsestranski ustvarjalec Janoř Karđoř »v zgodovino prekmurskega slovstva zapisal s številnimi prevodi duhovne literature, kot pisec učenikov, prireditelj pesmaric in prevajalec Svetega pisma« (str. 297). Prevedel je del Stare zaveze – *Moses i Josua*. Jezikovna analiza je pokazala, da jezik prvega prekmurskega prevoda prve Mojzesove knjige v mnogočem odseva značilnosti jezika prekmurskih protestantskih piscev, spet drugod se od tradicije odmika. Najočitnejše pravopisne značilnosti so: »(z)anikani glagoli so zapisani stično, npr.: *nevmôri, nepraznûj, nekradni,*

nejêj; predlogi so zapisani različno, in sicer a) z vezajem, npr.: *z-stere, v-rôke, z-zemlé, z-práha*, b) stično *vkûppride, ga goriprime, kcsemi*. Predlog *z* ima različico *ze*, npr.: *ze-vsžemi*. Izmed končnih ločil se stično pojavljajo le pike, medtem ko so klicaj, vprašaj in vmesno ločilo podpičje zapisani nestično. Besedne zveze tipa *edendrûgomi* so zapisane brez presledka. Imena pripadnikov narodov in narodnosti so zapisana z malo začetnico, npr. *egiptomci, kanaánci*, medtem ko so zemljepisna imena zapisana z veliko začetnico.« (str. 302) Na glasoslovni ravnini je jezik (deloma) posnetek živega govora, kar velja predvsem za samoglasniški, manj pa za soglasniški sestav. Pri oblikoslovju so opazne ohranjene paradigme nekdanje u-sklanjatve, in sicer v dajalniški edninski končnici, v imenovalniški dvojninski ter v imenovalniški, roditeljniški in orodniški množinski. Pri glagolu se v skladu s tradicijo prekmurskih protestantskih tiskov pogosto pojavljajo deležniki in deležja. Karđořev jezik je zlasti zanimiv na besedotvorni ravni, ki se odlikuje s pogostimi inovativnimi tvorjenkami, ki jih v Slovarju stare knjižne prekmurščine ni.

Prispevki v zborniku se dotikajo zelo različnih področij in odstirajo protestantizem v kar najširši možni luči. Čeprav je ta zbornik že drugi na podobno temo, je očitno, da vsebine za preučevanje in razprave še zdaleč niso izčrpane. Že zaradi naslova samega – *Protestantizem včeraj, danes in jutri* – smemo upravičeno pričakovati še kakšno nadaljevanje.

Polonca řek Mertûk

*Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru
polonca.sek@um.si*